

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ XXVII/1-2.

ЗНАЧЕЊЕ АОРИСТА ИМПЕРФЕКТИВНИХ ГЛАГОЛА

Аорист имперфективних глагола не само да је данас у српскохрватском језику редак, него је и врло необичан чак, уколико се на њега наиђе. Међутим, у народним умотворинама, нарочито у песмама, где су употребу његову често налагале метричке потребе, тога облика има знатно више. А то је и сасвим разумљиво када се зна да је он у време постајања народних умотворина у нашем језику уопште свакако био у широј употреби и да га још увек има у народним говорима оних крајева где је постало највише наших класичних народних песама¹. Исто тако честа, или још и чешћа, употреба аориста имперфективних глагола у језику Вукова и Даничићева превода Библије објашњава се утицајем језика с кога су ти преводи вршени. Али и поред тога, већ код писаца који су особине језика народних умотворина и језика Вукова и Даничићева превода Библије скоро без резерве преузимали — све мање налазимо аориста имперфективних глагола, тако да је до данас из књижевног језика, па и из разговорног језика већих српских и хрватских културних центара, тога облика скоро потпуно нестало. И због тога управо нема довољно јасног осећања његовог значења, и није га било, сасвим поузданог, ни код најзначајнијих граматичара српскохрватског језика. То се може закључити на основу онога што су о значењу тога облика мислили управо ти граматичари, међу њима: Т. Маретић, Љ. Стојановић, А. Мусић и А. Белић (поређали смо их оним редом којим су се ози значајни синтаксичари нашег језика бавили питањем аориста

¹ За ту употребу у постојбини предака Вука Караџића в. *Говор Пиве и Дробњака*. Јужнословенски филолог XVII, 88, а исп. с тим и: *Говор Источне Херцеговине*. Српски дијалектолошки зборник XIV, 174 и *Мачвански говор*. Српски дијалектолошки зборник XVI, 272—273. У старијим новоштокавским говорима, и екавским и ијекавским, овај облик је још чешћи у употреби. Потарде за његово постојање у овим последњим налазимо у дијалекатским монографијама: *Црмички говор*. Српски дијалектолошки зборник IX, 545, *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори*. Српски дијалектолошки зборник XV, 199 и *Новојазарско-сјенички говор*. Српски дијалектолошки зборник XVI, 128.

имперфективних глагола). Врло је занимљиво да је сваки од њих друкчије дефинисао значење овога облика. А у свакој од тих дефиниција има по нешто тачно, али се ни једна од њих не може у целини прихватити. У учењу о нашем језику, у удбеничкој и другој језичкој литератури, одржавала су се углавном одређеније формулисана мишљења Т. Маретића и А. Белића, и то више мишљење овог последњег. Маретићево, скоро одбачено, мишљење поново је покушао оживети А. Стојићевић² и неки млађи истомишљеници, док су се други, међу њима и потписани³, у новије време више придржавали Белићева гледишта. Међутим, бавећи се и даље системом глаголских облика, њиховим функцијама и посебно функцијама и значењем аориста имперфективних глагола, ми смо дошли до уверења да нико од лингвиста досад није тачно утврдио то значење. А ово је свакако потребно учинити, тим потребније што се, ни када је реч о књижевном језику, не може мимоићи аорист несвршених глагола, зато што га, ма било то и врло ретко, налазимо и код покојег класичног српског и хрватског писца и што га, штавише, чујемо, дакако опет ретко, и у данашњем комуникативном језику, каткад и у већим културним центрима нашим, ако и само код оних представника што су осећање за употребу облика аориста несвршених глагола понели из неког народног говора као завичајног. Зато ћемо се овде поново позабавити питањем значења аориста имперфективних глагола и поред тога што је овај часопис (у књ. V) донео две запажене расправе, А. Мусића и А. Белића, посвећене искључиво овоме проблему и размотрићемо наравно и мишљења која су у тим расправама изнесена, као и она на која се ова два аутора осврћу.

Многозаслужени и свакако врло знаменити граматичар српскохрватског језика Т. Маретић на два места у својој великој Граматици говори о употреби аориста имперфективних глагола у томе језику. У одељку облика (на стр. 193) он констатује „Аорист се највише твори од перфективних (тренутних) глагола, али доста често и од имперфективних (трајних); томе би се могло навести мноштво потврда, али ће бити доста неколико“, па ту тако и наводи само примере: *Ћуди се чудише говорећи* (Еванђ. по Матеју 8, 27). — *Ја говорих јавно свијету* (Књига о Јову 18, 20). — *Који с њим једосмо и њисмо њо васкрсењу његовом* (Дела апостолска 10, 41). — *Стефан Лазаревић*

² А. Стојићевић, *Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede. 3. Ljubljana 1951, стр. 96.

³ У расправи *Око значења аориста* (Наш језик, књ. VIII н. с., 129) и Граматици српскохрватског језика за средње школе, Нови Сад 1954, 405.

и о м а г а Турцима њокориџи Бугарску (Даничићев превод Мајковљеве Историје српскога народа, 105). — *Како су њајно кришени и како се хранише у њусињи и њише* (Даничићев превод Писама о служби божјој, 315). — *Послужите као њио г о в о р и с њ е* (Даничићев превод II књ. Мојсијеве 12, 31). — *Кад дијелих мегдан са Турчином* (нар. песма). — *А р г а њ о в а х њри године дана и ја вукох дрвље и камење* (исто). — *Њио нам сџари од нас бољи б и ш е ње их њаше боље м и л о в а ш е и везири боље дариваше* (исто). — *Ви међу собом убисџва ч и н и с њ е*, ви један дио браће своје њ р о г о н и с њ е (С. М. Љубиша, 11). — *Њихове работје нишџа им не к о р и с њ и ш е* (Исти, 188).

А у одељку синтаксе истога дела с позивом на оно што је пре рекао и што ми малочас дословно наведосмо каже: „Зна се да се аорист гради и од трајних глагола. Овде ћу само додати да аорист [мислио је имперфективних глагола] значи исто што и имперфекат, на нпр. *џлеџох* исто што *џлеџиџах* и т. д. — Што ћу овдје говорити о аористу тицаће се готово све тога времена од тренутних глагола, јер је он у својој пораби много развијенији неголи је аорист од трајних глагола“⁴. Не би се могло рећи да у ове две Маретићеве оцене употребе аориста несвршених глагола има неке противуречности када на једном месту тврди да се он доста често гради од тих глагола, а на другом — да је употреба аориста свршених толико развијенија од употребе несвршених глагола, па ће даље говорити само о значењу и функцијама тога облика првих глагола. С обзиром на језичку грађу на основу које је Маретић радио своју граматику, он је с правом налазио да се аорист „доста често“ употребљава и од имперфективних глагола. Ми смо већ навели народне умотворине и Вуков и Даничићев превод Библије. А к овима можемо још додати Даничићев превод Мајковљеве Историје српског народа, као и дела неких Вукових и Даничићевих непосредних следбеника у којима, доиста, како ћемо ниже видети, има примера аориста несвршених, мада ни тамо ни изблиза не колико аориста свршених глагола. А уосталом, Маретић је налажењем да аорист имперфективних значи исто што и имперфекат и изношењем те за њега научне чињенице, себе разрешио обавезе да о њему даље говори. Међутим, сама његова констатација да је *џлеџох* по значењу истоветно са *џлеџиџах* врло мало значи. Њу је свакако требало поткрепити доказима, а њих Маретић у приличном обиљу примера које је имао пред собом, ни у језичкој грађи према којој је писао своју Граматику, није могао много наћи. А међу онима што их је у својој Граматици на цитираном месту навео као доказ за употребу

⁴ Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1931, 529.

аориста имперфективних глагола само један би био такав. Али га је Маретић, на жалост, дао у таквом облику (у зависној реченици — *кад д и ј е л и х мегдан са Турчином*) из каквог се, без дела реченице на који се односи, и не може тачно одредити значење аориста. Међутим, из десетина и десетина примера аориста имперфективних глагола што их А. Мусић наводи⁵ у само два од њих аорист доиста има значење имперфекта. То су примери из народних песама: *Кад ја њ р а ж и х браћа Андријаша, ја се десих у њвојему двору* и *Кад д и ј е л и х мегдан са Турчином, онда мене љуба обранила*, где се аористом *њражних* означава радња која се вршила у прошлости за време у коме се вршилац те радње д е с и о у двору свога саговорника, а аористом *дијелих* (мегдан) радња за време које је љуба о б р а н и л а онога што је делио мегдан — и у првом и у другом случају: оно исто што би се могло казати облицима имперфекта та два глагола, с којима би наведени стихови гласили: *Кад ја њ р а ж а х браћа Андријаша, ја се десих у њвојему двору* и *Кад д и ј е л а х мегдан са Турчином, онда мене љуба обранила*. Ми не бисмо смели тврдити да је Маретић мислио на ове и евентуалне друге овакве примере (уколико је на њих наишао) кад је тврдио да ова два облика имперфективних глагола имају исто значење. Да је он мислио на ове или друге с овим идентичне примере, он би их свакако и навео као поуздан доказ за своју констатацију о једнакости значења аориста имперфективних глагола и имперфекта. Много је вероватније да је он полазио од чињенице да оба ова претеритална времена имперфективних глагола означавају радњу што је трајала у једном времену прошлости које се има на уму, и то је за њега било довољно да их сматра глаголским временима истог значења. Ми, истина, не можемо ни као А. Мусић, у мало пре наведеној студији, поставити питање зашто се радије не би употребио имперфекат него аорист када би та два облика исто значила. Доста је поводом тога и само принципски подсетити на честу употребу по два или више језичких средстава различног облика у истој функцији и с истим значењем, за шта нам као потврда могу послужити и малочас наведени примери истоветности значења аориста и имперфекта, када би у њима био узет други облик место првога. Али независно од ових случајева и када не би били малобројни (а ми и не претпостављамо да су они сасвим усамљени), — о једнакости имперфекта и аориста имперфективних глагола уопште се не може говорити, нити се може одржати Маретићева дефиниција о значењу овога последњег облика.

⁵ У студији *Aorist imperfektivnih glagola u srpsko-hrvatskom jeziku*, на стр. 31—41. књ. V Јужнословенског филолога, где је та студија објављена.

Аористом несвршених глагола означава се вршење радње за једно одређено време у прошлости. У потврду за ово навешћемо сада само неколико примера реченица с тим обликом као што су: *А р г а њ о в а х њири године дана и ја в у к о х дрвље и камење* (нар. песма). — *А њо слуша дужде од Млешака... и с л у ш а ш е хиљаду Лайина* (исто). — *Ка-йетан им је бацао уже, а они се ч у д и ш е његову њослу* (Л. Лазаревић, Целокупна дела, 262), где се (у првом од њих) и тачно каже (ово не наравно обликом аориста него прилошком одредбом *њири године дана*) колико је онај што говори у прошлости *а р г а т о в а о и в у к а о* дрвље и камење, или се (у другом) констатује да *с у с л у ш а л и* хиљаду Латина за време у које је слушао дужд од Млетака, односно (у трећем примеру): да *с у с е* они *ч у д и л и* капетанову послу док им је овај бацао уже. И тако углавном у свим примерима које ћемо још наводити, па и у свим примерима употребе аориста имперфективних глагола. И имперфектом се, како је несумњиво тачно утврђено⁶, означава радња која се у прошлости у одређеном времену вршила, али која је у томе времену била у току, још текла у време када је друго што било⁷, док су у том истом значењу врло ретки случајеви употребе аориста. Ми сматрамо да га он има у два мало пре наведена случаја, јер налазимо да се, у првом од њих, тражење Андријаша вршило и иза тренутка у коме се тражилац десео у двору онога коме говори и да је, у другом, љуба обранила делиоца мегдана с Турчином у једном од тренутака трајања мегдана, када овај још није био завршен. Тај ток вршења радње и даље од фиксираних тренутака у прошлости и чини једну од значајних компонената значења имперфекта, а он је у значењу аориста имперфективних глагола врло ретко присутан. И у томе је једна од битних разлика ова два претеритална времена имперфективних глагола. А њу Маретић није уочио, нити је налазио икакве разлике у њихову значењу. И то чини крупан недостатак његове дефиниције значења аориста имперфективних глагола.

Сасвим супротно Маретићу, Љуб. Стојановић доказује да аорист означава један тренутак глаголске радње и да „код имперфектив-

⁶ А. Мусић, *Прилози проучавању времена у српскохрватском језику*. Глас Српске академије наука СХХI, 128, СХХIII, 78. и СХХVI, 110, с којим исп. и потписаног: *Око значења имперфекта*. Зборник Филозофског факултета IV-2. Београд 1959, 141.

⁷ То је тачно запазио још Вук Караџић и изнео то у својој Писменици, стр. 51-52. А као на битан моменат за значење имперфекта и савремени бугарски граматичари указују на несвршеност радње која се њим казује у фиксираном моменту у прошлости (Л. Андрейчин, Н. Костов, Енџо Николов, *Бугарски језик*. Софија 1960, 242.

них глагола тај тренутак који се аористом исказује јесте тренутак свршетка глаголске радње⁸. За разлику од А. Белића⁹, који је у таквом мишљењу налазио скоро сасвим тачну оцену значења аориста имперфективних глагола, ми сматрамо да је оно потпуно погрешно.

Ово се схватање Љ. Стојановића значења имперфективних глагола не би могло прихватити, већ ни зато што се по њему инсистира на свршености радње, коју, како ћемо ниже видети, ипак не можемо негирати у извесним случајевима, али која није битна за ово време имперфективних глагола. Оправданост пак схватања да се обликом аориста тих глагола означава само један, ма био то и тренутак свршетка радње, искључује се самим видом тих глагола, који значе трајање њима исказане радње у сваком облику, па и у аористу. А најзад и Стојановићеве примери с аористом несвршених глагола јасно говоре против његове дефиниције. Чак и у примеру с аористом глагола *моћи* који, како ћемо нешто ниже видети, може бити и свршен и несвршен: *Од тога часа не м о г о ш е чељад ни њолак јесџи колико су доиље јели* (нар. приповетка) — *не могоше* никако не значи свршен тренутак могућности него њено извесно, сасвим је свеједно колико дуго, трајање. А већ у реченици: *О браћо, за бога! Ми х о д и с м о њо гори и њо сваким месџима и дању и ноћу, б и с м о с е с људима и у д а р а с м о на куле и дворе и ни ода шџа с е н е њ о љ л а ш и с м о до ноћас од мртџих људи* — само последњи (*не њољлашисмо*, од четири у њој употребљена облика аориста, значи свршен тренутак радње, управо целу радњу (тачније рећи стање) свршену у једном тренутку јер је то аорист свршеног глагола, а сва три претходна: *ходисмо*, *бисмо се* и *ударасмо* значе вршење радње у прошлости (свакако за говорно лице у одређеној прошлости) — дакако вршење неодређеног трајања јер су то аористи имперфективних глагола. Аористом имперфективних глагола се, дакле, ту означавају радње које су се вршиле у прошлости, али се више не врше, што ће рећи да аорист означава радње чије је вршење завршено или свршено. И то је несумњиво наводило А. Белића да у Стојановићевој дефиницији значења аориста имперфективних глагола уочи вредност на коју ће наслонити своје свакако савршеније и тачности ближе схватање, али којему се ипак могу и морају учинити приговори. Ми ћемо покушати да покажемо због чега. Али ћемо се, пре тога, задржати на не много старијем мишљењу А. Мусића о аористу имперфективних глагола.

⁸ Љ. Стојановић, *Значење и ујојџреба глаголских времена*. Јужнословенски филолог II, 191.

⁹ А. Белић, *Аорист и имперфективних глагола*. Јужнословенски филолог V, 177. и 178.

Мусићево мишљење, рекло би се, судећи бар по једном делу његове дефиниције, не разликује се много од Стојановићева. Он само каже да „аорист и онда када му је глагол имперфективан... значи да се радња имперфективнога глагола у прошлости и з в р ш и л а“ (по Стојановићу свршила, а по Мусићу извршила, а то је, мање-више, све исто). Али оно што је код Мусића друкчије, а свакако и тачније; он додаје да „то код имперфективне радње значи да се не само вршила [мисли се аористом тих глагола означена радња] него и свршила, дакле, да је прошла читава, од почетка од свршетка“¹⁰. Међутим, у претежном броју случајева о извршењу аористом имперфективних глагола означене радње — како смо то узгредно, доказујући нетачност дефиниције Љ. Стојановића, већ констатовали — не може се говорити, иако има и случајева где се уз вршење радње подразумева и завршетак тога вршења, односно обављање целе радње од почетка од краја. Упућујући на већи број примера које ћемо ниже навести да се на основу њих читаоци увере у ово што тврдимо, поново ћемо указати на она три примера које смо већ навели као доказ за неоснованост Маретићева схватања о једнакости значења аориста имперфективних глагола и имперфекта, на: *Аргајџовах три године дана, Слушаше хиљаду Лайина и Чудише се његову йослу*, у којима се говори о вршењу радњи у прошлости за одређено време, али не и о завршености тих радњи. А када би се, уосталом, значење аориста несвршених глагола сводило на извршеност, по Мусићу, или свршеност, по Стојановићу, то би значило да се то значење овога глаголског времена не разликује од значења глаголског вида, да се управо значење аориста несвршених глагола своди на значење вида, што иначе не мисле ни Мусић ни Стојановић.

И прихватање мишљења А. Белића о функцији имперфективног аориста¹¹, по коме он значи вршење једне радње и прекид, што ће рећи ограничење тога вршења, — опет упућује на сродност његову с видским значењем, коју Белић иначе стално и у истој својој расправи, где на показани начин дефинише значење аориста несвршених глагола, на више места побија. Јер треба имати на уму да није само извршеност, одн. свршеност моменат који карактерише перфективни глаголски вид, него исту ту карактеристику садржи у себи и ограничење тока радње у односу на имперфективни глаголски вид, који означава ток радње, ток процеса, без икаквог ограничења. Истина Белић, с разлогом,

¹⁰ А. Мусић, *Aorist imperfektivnih glagola u srpsko-hrvatskom jeziku*. Јужно-словенски филолог V, 27.

¹¹ Изнесено у Јужнословенском филологу V, 173, 177. и 179.

непрестано истиче да се цело временско значење аориста везује за прошлост, док категорија вида не зна за разлике у временским периодима већ је она иста за сва три периода, једнака за садашњост и будућност, као и за прошлост. Функције аориста несвршених глагола, међутим, не претпостављају никакво истицање прекида, иако се гдекоме можда чини да се без тога овај аорист подудара са значењем имперфекта, како је то — ми смо већ показали — нетачно мислио и изрично тврдио Т. Маретић и како мисле они који ту иду за њим.

Повлачећи разлику између аориста имперфективних глагола и имперфекта, ми смо као карактеристику значења овога првог облика истакли означавање вршења радње у прошлости за извесно одређено време, али такво вршење које је и престало у прошлости, док се о престанку вршења радње у имперфекту не може говорити, нити то имперфекат укључује у своје значење. И то је, мислимо та ограниченост аористом имперфективних глагола означене радње на одређено време у прошлости, унеколико давало за право А. Белићу да говори о означавању аористом несвршених глагола не само вршења него и прекида радње. Ми смо, то бар за себе можемо рећи, идентификујући ово двоје и акцептирали Белићево мишљење о значењу аориста имперфективних глагола и донедавна се њега придржавали. Али не треба губити из вида да се често такав исти прекид мора подразумевати и перфектом означене радње, па ипак ни Белић, ни ма ко други, не говори о томе да би перфекат имперфективних глагола означавао поред вршења радње у прошлости и њен прекид. Нити има места да се о њему говори колико када је реч о перфекту, толико ни када се дефинише значење аориста имперфективних глагола, јер се са оба ова времена означавају и радње које су се вршиле од њихова почетка до краја, дакле без икаквих прекида (примере за то ћемо навести ниже). А и утврђеност времена за које се вршила имперфективним аористом означена радња даје утисак не само њеног прекида, о коме говори Белић, него и њене завршености, односно свршености, које осећају А. Мусић и Љ. Стојановић.

Завршеност, односно свршеност, радње не намеће се као присутна у значењу аориста бар неких несвршених глагола само тиме већ још више могућношћу употребе таквих глагола са значењем перфективним. О употреби глаголских облика са значењем вида друкчијег од онога што се садржи у основи њиховој говорено је више пута на овоме месту¹². Али се с таквом изменом вида не употребљавају глаголи

¹² А. Белић, *О глаголима са два вида*. Јужнословенски филолог XXI, 1—13. У истом часопису књ. XXII И. Грицкат у расправи *О неким видским особеностима српскохрватског глагола*, стр. 65—130, даје читав низ примера и већег броја несвршених глагола који се у одређеним ситуацијама употребљавају са свршеним значењем.

у само једном било ком облику, у перфекту, за који А. Белић, на сад цитираном месту, даје пример глагола *йисаџи*, или само у аористу, већ и у другим облицима, управо у свима облицима осим оних чија је употреба, с обзиром на њихову природу, могућа једино од имперфективних глагола. Ми ћемо овде указати и на употребу релативног презента опет несвршеног глагола *йисаџи* у Вукову примеру: *Кад му йоџом Кара-ђорђије йише да* Турке пошаље у Београд, одговори му да их је послао у Видин, — где *йише* управо значи *најише*, или тачније — *јави йисмом*. Али то никако не значи да се било које од ових времена употребљава са значењем глаголског вида, већ да глаголски вид каткад условљава одређена језичка ситуација. То је, уосталом, за неке случајеве и сам Мусић добро осетио и нарочито истакао, наводећи за ово примере, а дајући и углавном јасну интерпретацију њихову¹³. Већ примере дво-видских глагола типа: *целиваџи*, *дариваџи*, *јесџи*, *йиџи*, *обедоваџи*, *везаџи*, као у случајевима: *И одмах йрисџуџивши к Исусу рече: Добро јуџро, рави! и џјелива га* (превод Новог завјета, Еванђ. по Матеју 26, 49), *Ја йоџроших йри џовара блага док даривах свасџи и йуниџе* (нар. песма), *А Ана усџа йоџџо једоше и йише у Силому* (I Сам. 1, 9) и сл. — и не треба узимати у обзир јер је јасно¹⁴ да су они овде употребљени с перфективним значењем.

Посебно се, и свакако, мора говорити о другим случајевима као што су: *Па узеше књиге сџаросџавне, џе џа џише велике молиџве и д р ж а ш е велика бденија за џри дана и џри ноћи чарне* (нар. песма). — *Ми д в о р и с м о џара од малена, од малена йаке од голема, не м о г о с м о добра издвориџи*. — *Другу свеџи вргоше йриџку: Од Ђурђева до Миџрова дана све барјаџи крвави и д о ш е виџи Србије йо небу ведроме*. — *Кад и м а с џе седам кула блага џе з н а д о с џе уйрављаџи благом* (исто). — *М о л и ш е с е џри бијела дана и џри џавне ноћи без йресџанка, м о л и ш е с е и умолише се*. — *А џо с л у ш а дужде од Млеџака, два сокола два дуждева сина и с л у ш а ш е сџоџину Лаџина*. *Кад ја: џ р а ж и браџа Андријаша, ја се деси у двору џвојему*. — *Шџо бијаху Немањиџи сџари, џ а р о в а ш е, йа и йреминусе*. — *Ал' се шуре џеџи насмијаше у јеглени ружно г о в о р и ш е? Ал' шурњаје џеџе не д в о р и ш е*. — *Ни леџоше ни санка и м а ш е*. — *П и ш е*

¹³ В. у расправи *Aorist imperfektivnih glagola* (JФ V), стр. 30, Мусићеве примере и његово тумачење, које гласи „Они ме *џуџе* не може значити само то да су вршили радњу глагола *џуџиџи* него да су је и свршили“, за које је потребно дати прецизнију и управо једино тачну формулацију, а наиме да *џуџе* овде значи — *оџуџе*. Највише таквих случајева дала је и објаснила И. Грицкат у малопре цитираној расправи посвећеној овој проблему.

вино *ѿри* бијела дана док се рујна *ѿонаѿше* вина. — Кад дођоше двору *ђевојачком*, *ѿу* с *је* д и ш е *ѿри* бијела дана, а *чеѿврѿи* данак *уѿѿадоше*. — С *ѿ* а *ј* а *царе* *леѿњи* дан до *ѿодне* не би л' гди ко *чеду* *изѿиѿао*, ал' *никога* *чуѿи* ни *видеѿи*. — Ти ме *баѿи* на *дно* у *ѿамниѿу*, *ѿе* р о б о в а х и *ѿамниѿу* *ѿ* р ѿ љ е х. — Хајде да *ухваѿи*мо *вјеѿу* с *ѿобом*: да нам не *чини* зла, као *ѿѿо* се ми *ѿебе* не *доѿако*смо и као *ѿѿо* ми *ѿеби* само добро *чи*ни с м о. — И *изѿиѿаѿи* у *ѿоље* б р а ш е *винограде* *своје* и г а з и ш е *грожђе* и в е с е л и ш е с е. — Тако *оѿколо*ѿше *синове* Вен-*јаминове*, г о н и ш е и х, *ѿ* л а ч и ш е и х од Менује до Гаваје к *иѿѿоку*. — Онда *изѿиђе* *горе* и *ѿреломивѿи* *хлеб* — *окуси*, и *довољно* г о в о р и до *саме* *зоре* и *ѿако* *оѿи*де. — Како је *оѿаѿ* *ваѿ* *ѿѿари* за *кога* ми г о в о р и с ѿ е? — И *ѿоѿѿо* му од *дана* на *дан* г о в о р и ш е и не *ѿослу*ѿа, *јави*ше *Аману*. — С *ви* р а с м о *вам* и не *и*г р а с ѿ е, *ж* а л и с м о *вам* се и не *ј* а у к а с ѿ е. — М о л и х с е за *ово* *дије*ѿе и *иѿѿуни* ми Госѿод *молбу* *моју*. — И *рида*ше и *ѿлака*ше и *ѿоѿѿи*ше до *вечери* за Сау-*лом*. — И *ѿрими*ше *сви* *Јудејѿи* да *чине* *ѿѿо* су *ѿочели* и *ѿѿо* им *ѿ* и с а *Мардохеј*. — И *ѿо* к а з и в а с е *много* *дана* *онима* *ѿѿо* и з л а з и ш е с ѿ и м. — Ови *ѿоследњи* *један* *сахѿѿ* р а д и ш е и *изједначи* их. — А *кад* *бијаше* *дан* *рођења* *Иродова*, и г р а к ѿи *Иродијадина* *ѿред* ѿи ме и *угоди* *Ироду*. — Овце *ѿвоје* и *козе* *ѿвоје* *најалови*ше с е, а *овнове* из *сѿада* *ѿвога* не *је* д о х. — И *ево* *сад* *знам* да *више* *неће*ѿе *видје*ѿи *мојега* *лѿа* *ви* *сви* *ѿо* *којима* *ѿ* р о л а з и х *ѿроѿоведају*ѿи... — А *људи* *виде*ѿи *ч* у д и ш е с е и х в а л и ш е б о г а. — И *узимају*ѿи *јело* *иѿред* себе с л а ш е ѿи ма, и *Венијамину* *доѿаде* *ѿеѿ* *ѿуѿѿа* *више* *него* *другима*. — И *ѿоди*же *Давид* и *народ* *који* *бијаше* с ѿи м *глас* *свој*, и *ѿ* л а к а ш е док *већ* не м о г о ш е *ѿлака*ѿи. — Од *чеѿврѿѿога* *дана* до *овога* *часа* *ја* *ѿ* о с ѿ и х. — А *онај* *ѿѿо* *ѿрими* *ѿеѿ* *ѿаланаѿѿа* *оѿи*де *ѿе* р а д и с ѿи ма и *доб*и *још* *ѿеѿ* *ѿаланаѿѿа*. — Али *ни* *судија* *својих* не с л у ш а ш е... брзо *зађо*ше с *ѿуѿѿа* *којим* *и* д о ш е *оѿи* ѿи *нови*. — И *ѿ* р а ж и ш е г а, *али* се не *нађе* (Из Вукова и Даничићева превода Библије) — и доста бројни други примери које заједно с овима налазимо наведене у Мусићевој расправи (на стр. 34—41. Јужносл. филолога књ. V), у којима су сви означени облици аориста употребљени свакако с несвршеним значењем¹⁴. Облици

¹⁴ Ако се у овим и оваквим случајевима и не би у свакој прилици могла искључивати и завршеност аористом означене радње, коју свугде осећа А. Мусић, ипак се са сигурношћу може рећи да се она не означава овим обликом несвршених глагола у последњим и ѿи ма сличним примерима. А иза ове констатације је и савсим беспредметно говорити *откуда* у значењу *тога* облика *оно* *чега* у ствари у ѿему нема, *откуда* тј. у ѿему *компонента* *означавања* *завршености* *радње*, коју Мусић објашњава да је *добивена* *некаквом* *аналогном* или *како* он *каже* о *томе* *значењу*

аориста у свима њима семантички имају исту вредност коју би ти глаголи имали да су употребљени у облику перфекта. *Ча ш и ш е велике молишће и др ж а ш е велика бденија* у погледу ограничења трајања не значи апсолутно ништа друго већ што би значило *Чи ш а л и су велике молишће и др ж а л и велика бденија* — да су употребљени облици перфекта, мислимо, место аориста. Али синтаксички ту има једна осетна дистинкција, на којој ћемо се ниже задржати. А поготову стилски овде постоји уочљивих разлика; казивање обликом аориста несумњиво је нешто експресивније; њим песник (и приповедач) износи догађаје које доживљава — не физички наравно већ у својој песничкој машти, мада се не може говорити о јачини експресивности осећања радња означених аористом имперфективних глагола која би била равна оној што се изражава истим тим обликом перфективних глагола, нити се у овоме случају ни изблиза осећа уживљавање говорног лица у аористима означене радње, на начин као кад излаже догађаје тим облицима свршених глагола. И може се рећи да је експресивност аориста имперфективних слабија од аориста перфективних глагола у истој сразмери у којој се први ређе употребљава од другог. А ни метрички употреба перфекта, наравно, у овим случајевима не би могла задовољити, не само бројем слогова и размером метричких стопа већ ни ритмичношћу уопште. И то унеколико умањује вредност ових примера, у којима је уз то најчешће, како смо већ горе нагласили, тачно одређено време за које су се вршиле аористом означене радње. Одређено је, мислимо, другом каквом напоредном радњом као у примеру: *А ш*

имперфективних глагола „да долази од значења што га има аорист онда кад му је глагол перфективан“ (*Aorist imperfektivnih glagola u srpskohrvatskom jeziku*, Јужносл. филолог V, 27), продужавајући мало даље: „Аорист имперфективних глагола створила је, дакле, невоља што нема перфективних, који би имперфективним посве одговарали, па се место њих сами имперфективни међу у аорист, који им према случају кад је глагол перфективан, мијења значење, толико, да значе и извршење, т. ј. не само вршење, него и свршетак имперфективне радње“ (стр. 38). О незаснованости таквог схватања говори и чињеница што код самог Мусића на истоме месту налазимо не само недоследности већ и противуречности, када, нпр., он наводи примере за употребу аориста имперфективног глагола *јављати*, који према себи има перфективан глагол *јавиши* с истим основним значењем. Слабу страну Мусићеве наведене расправе у томе огледу речито је баш овим аргументима (в. Јужнословенски филолог V, 179) и доказао А. Белић, који је, како сам каже, и подстакнут неслагањем с Мусићем да сâм напише и у истом броју ЈФ неколико десетина страна иза Мусића, са углавном истим насловом, објави расправу о значењу аориста имперфективних глагола, којом је он дотично питање знатно померио унапред, али га ни он јамачно није сасвим скинуо с дневног реда, ако се уопште у било којој науци може говорити о дефинитивном и потпуном решењу ма кога научног проблема.

слуша дужде од Млеџака... и с л у ш а ш е (подразумева се за време када и дужд) *сѣошину Лаџина* или неком прилошком одредбом, као у горњим примерима: *Од Бурђева до Мишрова дана* и доше крвави барјаци); *један саџ* (радише ови последњи); *џри бијела дана* (пише вино); *много дана* (показива се); *до вечере* (ридаше, плакаше и постише за Саулом); *довољно до саме зоре* (говори); *од малена до голема* (дворисмо цара); *лејњи дан до њодне* (стаја цар); *и за њо време* (не могосмо издворити добра); *џри године* (аргатових); *од чејврџог до овог дана* (ја постих) или на какав сличан начин. Али, с једне стране, треба имати на уму да су се почев од Вука Караџића доскора проблеми књижевног језика код нас проучавали управо на овом језичком материјалу, као најодабранијем. Затим, код самог Мусића, у његовој студији, има и неколико примера имперфективног аориста из Даничићева превода Историје српског народа, као што су: *У њоме ударе Млечићи на Задар и Мирко се свади са Андријом, ње Угарска не има кад мислиш о Вукану.* — *И зајмо ња новина немаше њојребне њојјоре, ња се њородични рачуни још дуго ј а в љ а ш е у роду Немањину.* — *Њему њомогоше зейски власишли који будући сѣароседеоци њ о к а з и в а ш е не једанџи да имају љраво мијешаџи се у дјела цијеле Србије.* А на примере употребе аориста имперфективних глагола наилазимо и у народним приповеткама, између којих ћемо ми као врло карактеристичан навести онај што га је одабрао и Љ. Стојановић и што смо ми већ овде наводили: *О браћо, за Бога! Ми х о д и с м о њо гори и њо сваки мјесџима и дању и ноћу, б и с м о с е с људима и у д а р а с м о на куле и дворе и ни ода шџа се не уџлашисмо до ноћас од мрџвих људи.* Има дакако и писаца XIX, па и XX века који, иако ретко, употребљавају и облик аориста несвршених глагола. Тако у Мажуранићеву спеву поред већ наведеног читамо и стих *Нџи би за њо барбаром вас звали шџо ви м р о с џ е док су они сѣали*, или у песми Б. Радичевића *Девојка на студенцу: Дџо крчаг руку дџо..., рука д р х џ а... крчаг доле ... оде на две на џри њоле.* А ми смо лично трагајући нарочито за овим обликом у језику Лазе Лазаревића, и не случајно, баш у његову језику, у једној приповеци његовој, поред горе већ навођеног — *Ка џеџан баџи уџе момџима, који се ч у д и ш е његову њослу* (Целокупна дџла, 262) нашли још свега три таква примера: *На шџо му момџи и агенџ са урођеним госџодсџвом сѣраних дрџављана, врло укрџко и осорно о д г о в а р а ш е* (Исто, 250). — *Каџеџан сѣајаше готџово цео дан на једном месџу њодбочивџи се на сабљу. Лице му беше окренуџо сѣрани с које лађа долази, а очи уморно и несџално б л у д и ш е око једног месџа* (Исто, 251) и *Они брзо љређоше љреко мосџа, љравеђи месџа*

другим љућницима који се *г у р а ш е* заједно са својим љућљазима (Исто, 261)¹⁵. И у могућности смо најзад да наведемо и свега три примера из језика И. Андрића: *Али ево где исписах цело ово огромно писмо и не мо-
г о х да оћинем до само љрви дан* (И. Андрић, Стазе 1963). — *О, ко-
лико се љућја љако в р а ћ а х кући расљресен, раздражен разговорима и
љогледима* (Ex ponto, 1920, 74). — *Не ч и љ а х нишљја од господина Донал-
динна до ове књиге, али ми се чини да ме не вара слух* (Књижевни југ I, 1918, 86)¹⁶.

У вези с аористом у првом од последња три примера може се намет-
нути питање да ли је у њему аорист глагола *моћи* употребљен да означи
оно што се могло, односно што се није могло, у једном тренутку или у току
одређеног временског размака, да ли је, тј., тај облик употребљен с
перфективним или имперфективним значењем. За нас се, међутим, и
поред тога што се глагол *моћи*, иако у основи имперфективан, може
употребљавати и са свршеним значењем, — то питање у овоме случају
не поставља јер се у наведеној Андрићевој реченици с аористом *не могах*
изричито каже да говорно лице није могло описати оно што је хтело
за време док је писало и исписало „цело огромно писмо“, а не само за
један тренутак тога времена. Овде, у овоме примеру, мислимо, штавише,
имамо врло илустративан случај за објашњење значења аориста импер-
фективних глагола који говори да се њим означава радња у одређеном
времену у прошлости и за утврђени временски размак.

А проблем значења аориста овога и других неких глагола непот-
пуног значења, као што су *хћетљи*, па *сметљи*, *знаљи*, *уметљи* и сл. захтева
да се на њему посебно и нешто дуже задржимо. Иако су сви ти глаголи,
заједно и с глаголом *моћи*, несвршеног глаголског вида, у језичкој
пракси не можемо ни за један њихов облик, осим оних наравно који се
употребљавају само од имперфективних глагола, па ни за облик аориста
са сигурношћу одредити да ли се њиме означава један свршени тренутак
или трајање онога што се њима каже. Двовидски карактер глагола *биљи*
давно је констатован у науци о језику¹⁷. А и овде наведени глаголи,

¹⁵ На овим примерима ми смо пре неколике десетине година покушали да-
ти своје тумачење значења имперфективног аориста, које се унеколико, мада не
сасвим, разликује од тумачења што га овде дајемо; в. Наш језик V (1940), 97—108.

¹⁶ Само та три примера нашао је Ж. Станојчић у језику свих Андрићевих
дела, који је он обрадио у својој дисертацији *Jezik i stil Iva Andrića* (Beograd,
1967) и говори о њима на стр. 220.

¹⁷ Као такав овај глагол означен је у већини речника српскохрватског језика.
Уза њ већ и Даничић у Рјечнику Југославенске академије ставља ознаку и
перфективности и имперфективности. Зато ми и сматрамо помало излишним чешћа
каснија расправљања о томе да ли је овај глагол свршеног или несвршеног вида.

у вези с употребом и у једном и у другом виду, привлачили су пажњу, управо с обзиром на значење аориста. На тој страни облика неких глагола, поред осталих и глагола *хити* и *моћи*, задржава се и А. Мусић¹⁸. А о аористу свих овде наведених глагола говори се и у једној посебној расправи објављеној недавно у познатом љубљанском етвистичком часопису *Slavistična revija* под насловом¹⁹ којим сам собом открива свакако погрешно схватање да њихов аорист има функције глаголског вида. У тој расправи њен аутор (Ј. Вуковић) једне примере с аористом ових глагола добро анализира и гдегдје тачно констатује да се тек у реченици, тј. у контексту, може одредити да је облик њихова аориста употребљен са значењем свршеног или са значењем несвршеног вида. Али је нетачна тамо изнета тврдња да ти глаголи „видско значење имперфективне основе задржавају само онда када је трајање бележено каквим изразом којему је у природи да значи временске границе у којима се врши глаголска радња“²⁰. Нема, дакако, никакве сумње да у примеру *Кад ме њишаи право да ти кажем: Које слуге послије дођоше, све се теби слуге удворише, све си слуге, царе, оисенио, а ја ти се удвориш не могах, мене, царе, и е х ти је оисениш за младосиш и љеиоше моје* — сама прилошка одредба за *младосиш* и *љеиоше моје* јасно не говори да аорист у сложеном предикату *не хше ме оисениш* не означава трајање *хшења*. То аутор тачно интерпретира. Али се ми с њим не можемо сложити да се међу примере типа: *Кад х ти је до с м о заминуш иза оне оуке палеије испред нас вук*, где и по нашем мишљењу аорист *хшједосмо* означава тренутну готовост, — могу уврстити и случајеви као што су: *Ја х ти је до о х да му дам дјевојку, али га она не х ти је никако и Да с м ј е до с м о онда удариш на Нијемце, можда бисмо их и испјерали из града*, за које се такође у овој расправи каже да су аористи у њима употребљени „у свршеном глаголском виду“. Хтење, односно расположење да се девојка да за некога није било тренутно, као што ни смелост, тј. одлучност, управо неодлучност, да се удари на Немце, о којој се у другом примеру говори, није била везана само за један моменат, него су и прво и друго расположење имали свој ток трајања, дужи или краћи — то није од значаја,

Поготову су она изишпа данас када су у Речнику Српске академије наука осим оснака свр. и несвр. уз тај глагол дати и бројни примери за потврду како имперфективности тако и перфективности његове.

¹⁸ *Aorist imperfektivnih glagola*. Јужнословенски филолог V, 36. и 37.

¹⁹ *Posebna vidska vrednost aorista kod ponekih glagola starija u srpskohrvatskom jeziku*. *Slavistična revija*, časopis za literaturno zgodovino in jezik. Ljubljana X, 1—4 (1957).

²⁰ У истој расправи на стр. 247. часописа у коме је објављена.

тог аориста *хѣједох* и *смједосмо* у ова два примера на којима се задржавамо немају перфективно већ имперфективно значење. Тако исто, супротно мишљењу према коме се у примерима: *Не смједох да га будим*; *Не хѣједох га дираћи да ме њи послје не би ишо резимо*; *Не хѣједох му ѣроивуријечити*, знам да он њо не воли; *Не хѣједох ни да га гледам*, њолико ми бјеше омрзнуо; *Бјеше магла густа као ѣијесѣо*, ња не умједосмо да нађемо ѣуи; *Не умједоше ни говорити са мною*, како су се збунили; *Не знадосмо ми зашѣо су дошли* и сл. — значење аориста односи се на један момент субјективног стања, субјективног расположења²¹, ми сматрамо да се аористима означавају расположења извесног трајања у прошлости, онако исто као да су та расположења означена обликом перфекта. И у основи је неодржива теза да глаголи о којима је реч употребом у аористу мењају вид своје основе, и да само у извесним случајевима у контексту и у овоме облику могу бити несвршеног глаголског вида. Пре се, међутим, може тврдити обрнуто — иако имперфективни основом својом, ови глаголи, као и више других уосталом, у контексту могу означавати и један тренутак радње, односно стања. А најтачније је казати да се само у одређеној језичкој ситуацији може одредити да ли се аористом тих имперфективних глагола означава тренутно стање, односно тренутна воља или способност субјекта да нешто у једном тренутку *хоће*, *може*, *сме*, *уме*, *зна* или то *хоће*, *може*, *сме*, *уме*, *зна* за дуже време. Аорист ових глагола, истина, оставља утисак да се њим означава само тренутно стање, односно расположење. На то би упућивала и околност што су од тих глагола, нарочито од глагола *моћи* и *хѣјети*, доста чести аористи и у новијем нашем језику, где су иначе ти облици осталих имперфективних глагола — да и поново нагласимо — изузетно ретки, где их управо више скоро никако и нема. Тако смо ми забележили у Мртвим капиталма Ј. Козарца: *Уѣријеше сву снагу како би из сваког дрѣјаја њезиних ѣрија на лицу, из сваког ѣрејѣјаја очију могле разабраћи које се мисли...* у њеној глави *рађају* — *но не могоше нишѣа ѣрочиѣаји* и *Зар ѣише ишо ви не хѣједосѣ нешѣо видјети ишо је ѣако, очевидно било*; у Цјелокупним дјелима I П. Кочића: *Они не могоше краве ѣродаји*, и у Дошљацима М. Ускоковића: *Ја не могодох зауставити сузе и седећи ѣоред ње бризнуху ѣлач*. — *Он не могоде да заустави реч која му се оѣрже с усѣа*. — *Кремиѣ се не смеде умешаји у ову беду*. — *Не смеде ѣоћи к Зоркиним враѣима*. — *Хѣједох јој даји медицину, али она не могоде да ѣрогѣа*. — *Најзад се мораде умешаји господин Сѣајиѣ*. — *Засѣаде ѣред ѣим ѣогледом и не могоде задржаји дубок уздах који јој се ѣрей-*

²¹ На истом месту, стр. 246.

вори у речи. — Не х и њ е д е доу с и њ и њ и да се разговор љ роду ж и да љ е. У првом примеру аористом не м о г о ш е — не каже се да се само у тренутку није могло, него да се није могло док су они на које се мисли посматрали дрхтаје црта на лицу и трептаје очију и док су пратили рађање мисли из главе оне што су је посматрали. А у другоме се аористом не х и њ ј е д о с и њ е (нешто видети) — констатује да се нешто за извесно време није хтелo видети. У трећем (из Кочића узетом примеру) аористом се каже да краву нису могли продати не за један тренутак, него за извесно време; а затим у даљем (сад Ускоковићеву) примеру није тешко уочити да, напротив, онај о коме је реч у ј е д н о м т р е н у т к у није могао зауставити сузе него је бризнуо у плач, као што у наредном није могао да заустави реч мада му се она отргла са усана — у ј е д н о м т р е н у т к у, дакле. Међутим, у још даљем примеру: Кремић није имао смелости (свакако н е ш т о д у ж е је није имао) да се умеша у беду, а на исти начин опет за нешто д у ж е в р е м е није имао смелости да пође к Зоркиним вратима. Исто тако, аористима х и њ е д е (дати медицину) и она не м о г а д е (да је прогута) — настојање да се медицина да и немогућност да се медицина прогута нису биле, или бар нису морале бити тренутне. У сваком случају, као једина могућност за одређивање видске вредности остају језичке ситуације у којима се употребљавају облици аориста тих глагола, што значи да они већ према својој природи иду у случајеве којима се вид одређује из језичке ситуације, не само у аористу него и у другим глаголским облицима, у свима тим облицима осим имперфекта, индикативног презента и глаголског прилога садашњег, којих у савременом српскохрватском језику никако не може бити од свршених глагола. И то јасно говори да глаголски вид и глаголско време није допуштено међусобно мешати, иако се не може спорити да они у својим значењима немају и додирних тачака. Уосталом, као што ми који стојимо на становишту да су глаголски вид и глаголско време различите категорије, тако и лингвисти који су у извесним случајевима, нарочито у одређивању значења аориста и имперфекта, идентификовали глаголски вид и глаголско време, у новије време се бар делимично оглађују од таквог свог схватања²².

Када напред навођеним примерима из књижевног језика додамо оне што су бележени у појединим народним говорима који чине основицу

²² Један од њих, руски аспектолог Ю. С. Маслов, у расправи *Системы основных понятий и терминов славянской аспектиологии*. Вопросы общего языкознания. Издательство Ленинградского университета 1965, 56, изричито наглашава да се међу аористом и имперфектом, с једне, а свршеним и несвршеним глаголским видом, с друге стране, не може ставити знак једнакости.

књижевног језика: *Зимовасмо оне зиме у Рисну; љаде велики снијег, ља не могосмо овце љрејави љи*²³. — *Досѡа се љрича с мо, ја рекох љиѡ сам знао*. — *Г ѡ њ а с м о се љо суду за ове баре*²⁴. — *Ко љо љр љи ч а?*²⁵. — *Р а д и с м о код њега љри дана и нљиља нам не даде*. — *Дијели с мо зло и добро*. — *Тр љјесмо и мучи с мо се љри године*. — *Ти ме љи у ж е, Андрија, за ону љиљељу*. — *Сад нам љр љи ч а ш е да му је кућа изгорела*²⁶. — *И д е ли на љијацу?* — *П о г а љ а с м о се за орање, ма залуду*²⁷ — јасно је да није допуштено не узимати у обзир ове облике у савременом српскохрватском језику. А на основу свих тих примера — како оних што их налазимо у народним умотворинама, који су доказ нешто чешће употребе аориста имперфективних глагола у ранијим вековима, када су те умотворине настајале, па и када су бележене и објављиване, тако и у примерима из Вукова и Даничићева превода Библије, који сведоче о нешто већој распрострањености имперфективног аориста у библијским текстовима превођеним са старословенског језика (који опет не мора бити верна слика језика македонских Словена из времена када је Библија на њ превођена, него унеколико и утицај грчког језика, с којег је превођена), тако и у примерима из језика писаца и у овим што су их у најновије време у народу бележили проучаваоци појединих народних говора — долазимо до поузданих закључака да аорист имперфективних глагола не само семантички него и синтаксички има вредност перфекта, друкчију ову другу од њега што се аористом имперфективних глагола, како рекосмо, означава радња везана за одређено време у прошлости, док се перфектом означава било кад у прошлости (како одређеној тако и неодређеној) вршена радња — да се аористом имперфективних глагола, то јест, означава време извесног трајања радње у прошлости. Поред тога се, често, подразумева и извршење те радње. Али је свакако и у тим случајевима за значење аориста имперфективних глагола битно вршење радње у прошлости, о чему сведочи и околност што је Вук Караџић тај аорист у Новом завету преводио знатно ређе обликом аориста, а чешће обликом перфекта, у оба случаја — са истим значењем. А то је врло занимљиво упоредити с превођењем тога облика на руски језик, у коме га је, уколико је потребно узети баш глаголски облик, могуће преводити једино перфектом²⁸. А што је још занимљивије, и врло карактеристично за

²³ Јужнословенски филолог XVII, 89.

²⁴ Српски дијалектолошки зборник XIV, 174.

²⁵ Исто, књ. XVI, 272.

²⁶ Исто, књ. XVI, 128.

²⁷ Исто, књ. XVI, 199.

²⁸ И. К. Бунина, *Система времен сљарославянског глагола*, Москва, 1959. 129.

ретку употребу аориста имперфективних глагола у новијем српско-хрватском књижевном језику, поготову језику градских средина, Вук је такве аористе преводио и на сасвим други начин. Тако он реченицу: *приде чловѣкъ богатыѣ отъ Арииматѣи именованъ Иосифъ ѿже и оучи сѧ оу Исоуса* (Еванђ. по Матеју, XXVII, 57) преводи са: *Дође човек богати из Арииматеје по имену Јосиф који је ипак оће био ученик Исусов*, а реченицу која долази непосредно иза ове и која у старословенском језику гласи: *съ пристѣхъ къ Пилату проси тѣла Исоусова* — Вук преводи на свој језик: *Овај ѿрисиѣуиѣиши к Пилаѣу замоли га за ѿиѣло Исусово*. У првоме случају, дакле, место *учи се* Вук каже *био је ученик* — свакако за једно одређено време у прошлости, а у другом месту *ѿпроси* (тј. моли); дакле, место од несвршеног узима аорист од свршеног глагола *замоли* — свакако зато што овај глагол иде међу оне који се у облику несвршеног глагола *молиши* и иначе у српскохрватском језику може употребљавати са значењем *замолиши*; исп. с оним што је речено у ставу где наводимо имперфективне глаголе који се употребљавају с перфективним значењем.

А, што је много значајније, и од несвршених глагола који се у одређеним ситуацијама не употребљавају у овоме или ономе другом облику, аорист може значити и радњу која се не само вршила већ и завршила. Бар у говорима који још знају за употребу аориста имперфективних глагола рекло би се, и обично је кад се каже, рецимо: *И до с ѿ е ли ви онда у Београд? И до с мо ми, бога ми, и борависмо ѿмо чѣѣвава два мјесеца*. Или: *Вод и с ѿ е ли ви дјецу на ѣлѣовање? Вод и с мо како да не* итд. А ово, и у једном и у другом, и у свим сличним случајевима, значи не само: *вршисте ли*, него и: *извршисте ли ту радњу* — управо оно исто што се нешто чешће каже и што је можда обичније да се каже перфектом (исп. *Јес ѿ е ли онда ишли у Београд ... Јесѣ ли водили децу на ѣлѣовање?*). И уопште се може рећи да аорист имперфективних глагола има исто значење с перфектом, да као и перфекат, наиме, значи *вршисте радње у прошлости*. Разлика између ова два претеритална времена је, то смо већ рекли, пре свега стилског, па унеколико и семантичког, а уопште не синтаксичког карактера. Зато је и разумљиво што је и у савременом српскохрватском језику дошло до потискивања употребе аориста имперфективних глагола од стране перфекта, управо до скоро потпуног ишчезавања првог облика из употребе и до његове замене перфектом—перфектом, дакако, а не ни једним другим претериталним временом. Посебне синтаксичке функције аориста преузела су друга језичка средства. А стилска су средства обично у другој епоси или другој средини, па и код других писаца истог временског периода, често друкчија. Одвећ је јасно да су она

данас у нашим главним културним центрима, где углавном књижевни језик коначно добија своју физиономију, другачија него што су била у време постанка наших наредних умотворина у срединама где су ове настајале. Отуда се и осећање за значења аориста имперфективних глагола није свагда у потпуности сачувало.

А према томе да ли се радња вршила у временском периоду говорења, а пре тренутка констатовања, или у неком другом времену, ми и у употреби аориста имперфективних глагола разликујемо: индикативни аорист, који имамо у првом, и релативни, какав је аорист у овоме другоме случају. Када ћемо имати један од ових случајева, а када други — не одређује се самим обликом аориста већ другим језичким средствима.

Да бисмо то показати узећемо прва два примера из Андрићева језика и овде их поново навести: *Али ево где исписах цело ово писмо и не могах да оишем до само први дан и Колико се пуца иако враћах расиђен, раздражен разговорима и погледима.* У првоме од њих реч је о нечему што се могло, односно што се није могло остварити у времену говорења, пре тренутка констатовања те чињенице; временски се ту, дакле, радња одређује према времену говорења, и зато је то индикативно употребљен аорист. У другоме се примеру говорно лице пита „Колико се пута в р а ћ а х?“ — не сада, у временском периоду говорења, него у некој другој прилици, што значи да се радња овде временски одређује према том другом времену, а не према ономе у коме се говори, и да ту имамо релативну временску употребу аориста. И за сваки други случај, држећи се овога мерила, можемо утврдити да ли је аорист имперфективних глагола употребљен индикативно или релативно. Индикативно је свакако употребљен и трећи Андрићев пример јер лице обликом *не читаш* констатује да *д о с а д а* није читало ништа од г. Доналдзанија, да није, тј. ту радњу вршило у времену говорења а пре тренутка саопштавања. Међутим, у примерима из Л. Лазаревића, па у оним из превода Даничићева Мајермљеве Историје, и у многим другим примерима за приповедање догађаја из прошлости употребљен је опет аорист временски везан за неко друго време, а не за време говорења, а наиме — релативни аорист.

М. Сивановић

Р е з ю м е

М. Стевановић

ЗНАЧЕНИЕ АОРИСТА НЕСОВЕРШЕННЫХ ГЛАГОЛОВ

В работе указывается на недостатки — неодинаковые по своему характеру — в понимании настоящего значения аориста несовершенных глаголов, которые мы находим у более ранних исследователей этого вопроса — Маретича, Стояновича, Мусича и Белича; эти недостатки объясняются неимением таковой формы в языке тех, которые ею занимались, и отсутствием соответствующего языкового чутья. Проводится точная граница между аористом несовершенных глаголов и имперфектом, не замеченная Маретичем. Также оспаривается справедливость того, чтобы сущность значения этого аориста искать либо в совершенности („свршеност“, согласно Стояновичу), или в выполнении, осуществленности („извршеност“, согласно Мусичу), либо в ограниченности действия (Белич), так-как все подобные определения указывают на видовой характер формы аориста, который автор статьи отрицает с помощью ясных доказательств. Он подчеркивает, что, поскольку аористы некоторых несовершенных глаголов могут действительно означать и моментальное действие, этот факт нисколько не дает повода для отличия этой формы от остальных глагольных времен, от релятивного настоящего, например, или перфекта, которыми также, в определенных временных обстоятельствах, можно обозначить единичный момент в протяжении действия несовершенного глагола. Автор выводит заключение, что аорист упомянутых глаголов стоит ближе всего к форме перфекта, отличаясь от последней тем, что им обозначается действие (или состояние) связанное с каким-то определенным временем в прошлом, тогда как перфект значит действие, совершавшееся или совершившееся в каком бы то ни было прошедшем периоде.